

Báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước trong bối cảnh AI: Cơ hội và thách thức

ThS. TÔ THỊ OANH

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: to.oanhcth@gmailcom

Nhận ngày 5 tháng 9 năm 2025; chấp nhận đăng tháng 12 năm 2025.

Tóm tắt: Trong hệ thống các thiết chế quyền lực, báo chí được coi là quyền lực mềm, "quyền lực thứ tư" có vai trò như một công cụ giám sát quyền lực nhà nước. Bài viết này nhằm phân tích một cách có hệ thống vai trò của báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước; những cơ hội và thách thức mà báo chí đang đối mặt trong vai trò tham gia giám sát quyền lực nhà nước dưới tác động của trí tuệ nhân tạo (AI). Cơ hội của báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước là nâng cao năng lực thu thập, phân tích thông tin, mở rộng tiếp cận và phát hiện sớm sai phạm... Tuy nhiên, báo chí cũng đối mặt với thách thức từ tin giả, thao túng thông tin, giám sát ngược, khủng hoảng đạo đức nghề nghiệp và khoảng cách công nghệ.

Từ khóa: báo chí; kiểm soát quyền lực nhà nước; trí tuệ nhân tạo.

Abstract: Within the system of power institutions, the press is considered a form of soft power - "the fourth estate" - serving as a tool for monitoring state power. This article provides a systematic analysis of the role of the press in overseeing state power, as well as the opportunities and challenges it faces under the influence of artificial intelligence (AI). Opportunities include enhanced capacity for information collection and analysis, expanded access, and early detection of violations. However, the press also encounters challenges such as fake news, information manipulation, reverse surveillance, ethical crises in journalism, and technological disparities.

Keywords: press; monitoring state power; artificial intelligence.

1. Đặt vấn đề

Trong bối cảnh chuyển đổi số toàn cầu, AI đang làm thay đổi sâu sắc mọi lĩnh vực của đời sống xã hội, trong đó có hoạt động báo chí và cơ chế kiểm soát quyền lực nhà nước. Với vai trò là "quyền lực thứ tư", báo chí không chỉ phản ánh mà còn góp phần định hình dư luận xã hội, tham gia vào tiến trình giám sát, phản biện, qua đó góp phần kiểm soát quyền lực nhà nước. Vai trò này càng trở nên cấp thiết trong bối cảnh toàn cầu hóa và dân chủ hóa thông tin, khi mà sự giám sát đến từ xã hội dân sự, công chúng và báo chí ngày càng đóng vai trò nền tảng trong việc phòng, chống tham nhũng, tiêu cực và bảo vệ các giá trị pháp quyền.

Tuy nhiên, sự phát triển nhanh chóng và sâu

rộng của AI đang đặt ra những thách thức mới đối với báo chí trong việc thực thi vai trò giám sát quyền lực nhà nước. Công nghệ AI, với khả năng xử lý dữ liệu khổng lồ, tạo lập nội dung tự động, phân tích hành vi và xu hướng xã hội, đang tái định hình cách thức sản xuất, phân phối và tiêu thụ thông tin. Trong khi AI mở ra những cơ hội cho báo chí như nâng cao hiệu suất điều tra, mở rộng khả năng tiếp cận thông tin, cá nhân hóa nội dung cho công chúng thì đồng thời cũng đặt báo chí vào những nguy cơ bị thao túng, thay thế, thậm chí bị vô hiệu hóa trong vai trò giám sát quyền lực.

2. Vai trò của báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước

Với tư cách là "cơ quan ngôn luận của Đảng,

Nhà nước, diễn đàn của nhân dân^[1], báo chí là một trong hệ thống các thiết chế quyền lực đóng vai trò quan trọng trong quá trình giám sát quyền lực nhà nước. Văn kiện Đại hội XIII của Đảng đề ra yêu cầu: “Coi trọng công tác kiểm tra, giám sát trong Đảng, kết hợp với phát huy vai trò giám sát của báo chí và nhân dân^[2]”. Mặc dù báo chí không phải là cơ quan công quyền, nhưng quyền lực của nó có sức mạnh đặc biệt, hỗ trợ đắc lực cho việc thực hiện các phương thức kiểm soát quyền lực nhà nước. Khác với các cơ quan giám sát quyền lực nhà nước, báo chí hoạt động dựa trên việc đưa tin, điều tra và phản biện, tạo nên một cơ chế giám sát độc lập, không mang tính quyền lực nhà nước. Ở các quốc gia dân chủ, báo chí được xem là phương tiện thiết yếu để thực thi nền dân chủ và giám sát quyền lực nhà nước. Báo chí tự do giúp cung cấp thông tin đầy đủ và chính xác cho người dân, từ đó thúc đẩy trách nhiệm giải trình chính trị của các cơ quan công quyền. Điều này không chỉ đảm bảo công chúng được thông tin mà còn hỗ trợ các hoạt động giám sát xã hội và các cơ quan nhà nước khác.

Vai trò của Báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước thể hiện ở các nội dung sau:

Thứ nhất, báo chí là phương thức, công cụ giám sát hoạt động của các cơ quan nhà nước và công chức nhà nước. Đây là vai trò quan trọng hàng đầu của báo chí, góp phần bảo đảm tính minh bạch, trách nhiệm giải trình trong hoạt động của cơ quan nhà nước. Với nghiệp vụ chuyên môn, báo chí giám sát hoạt động của các cơ quan nhà nước bằng cách theo dõi, phát hiện và phản ánh kịp thời việc thực thi chức năng, nhiệm vụ. Báo chí kiểm tra, giám sát việc thực hiện đường lối, chính sách, từ đó phát hiện và công bố kịp thời những sai sót, khó khăn, hoặc các điểm nghẽn trong quá trình chỉ đạo và thực hiện các quyết định quản lý của các cơ quan nhà nước. Vì vậy, báo chí vừa là chủ thể quan trọng, vừa là công cụ hiệu quả thực hiện các mục tiêu chính trị của một quốc gia.

Đặc biệt, báo chí còn có nhiệm vụ theo dõi và phản ánh các hành vi vi phạm pháp luật của cán bộ, công chức. Thông qua việc phát hiện, phản ánh và phân tích các vấn đề liên quan đến việc thực thi

quyền lực nhà nước, báo chí trở thành “tai mắt” của nhân dân^[3], giúp nhân dân thực hiện quyền giám sát của mình đối với nhà nước, thực hiện quyền dân chủ của nhân dân. Nhiều nghiên cứu cũng chỉ ra rằng báo chí là một thiết chế giám sát phi chính thức nhưng có hiệu quả cao trong hệ thống chính trị hiện đại. Nhờ đó, báo chí không chỉ là kênh truyền thông của nhà nước mà còn là công cụ giám sát quyền lực, làm cho việc thực thi, chức năng, nhiệm vụ của các cơ quan nhà nước đúng mục đích và hiệu quả, góp phần củng cố lòng tin của nhân dân và bảo vệ lợi ích công trong quá trình quản trị quốc gia.

Thứ hai, báo chí là tiếng nói của Đảng, Nhà nước và là diễn đàn của nhân dân trong giám sát quyền lực nhà nước. Báo chí phản ánh sinh động tình hình giám sát quyền lực nhà nước của Đảng, các cơ quan nhà nước, các tổ chức chính trị - xã hội và của nhân dân. Báo chí cung cấp cơ sở chính trị - pháp lý về giám sát quyền lực nhà nước để các chủ thể xã hội có quyền bày tỏ thái độ, phát hiện, nhận xét, phản biện và kiến nghị. Báo chí là tiếng nói của Đảng, Nhà nước để tuyên truyền chủ trương, đường lối, chính sách của Đảng; pháp luật của Nhà nước trong quá trình lãnh đạo, quản lý đất nước. “Không chỉ hoạt động với tư cách là một công cụ kiểm soát quyền lực, truyền thông đại chúng (báo chí) còn là diễn đàn chính trị cho công chúng và các nhà lãnh đạo, kết nối người dân với các nhà chính trị nói chung và các nghị sĩ quốc hội nói riêng^[4]”. Báo chí là diễn đàn chính trị để nhân dân bày tỏ, chia sẻ, phản ánh những vấn đề “nóng” của địa phương, ngành, quốc gia. Báo chí giúp nhân dân thực hiện “dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra, dân giám sát và dân thụ hưởng”.

Do vậy, báo chí có vai trò cực kỳ quan trọng trong việc chuyển tải những ý kiến, thái độ của công chúng đến với các cơ quan quyền lực nhà nước làm cho các cơ quan này hoạt động một cách đúng mục đích và hiệu quả. Báo chí phản ánh tâm tư, nguyện vọng và ý kiến phản biện của người dân, tạo ra một áp lực chính trị mang tính xây dựng. Áp lực này thúc đẩy các cơ quan nhà nước phải minh bạch, nâng cao hiệu lực quản lý, cải cách thể chế

và tăng cường trách nhiệm giải trình trước nhân dân. Nhiều loại bài báo điều tra đã trở thành chất xúc tác để chính quyền vào cuộc, xử lý tiêu cực và khởi động những cải cách cần thiết.

Thứ ba, báo chí góp phần định hướng dư luận xã hội, thúc đẩy xã hội dân chủ, công bằng. Không chỉ dừng lại ở việc cung cấp thông tin, báo chí còn giúp công chúng hiểu rõ hơn các chủ trương, chính sách của Đảng, Nhà nước và các vấn đề chính trị - xã hội thông qua việc phân tích, giải thích và phản biện. Điều này góp phần hình thành và định hướng nhận thức, thái độ của người dân. □ Báo chí có thể không phải lúc nào cũng thành công trong việc nói cho mọi người biết phải nghĩ gì nhưng báo chí lại cực kỳ thành công trong việc nói cho mọi người biết cần phải nghĩ về điều gì⁽³⁾.

Bằng việc tạo ra một không gian công khai cho các quan điểm khác nhau, báo chí thúc đẩy sự minh bạch và khuyến khích sự tham gia của người dân vào quá trình ra quyết định. Trong bối cảnh bùng nổ thông tin, chức năng định hướng dư luận của báo chí càng trở nên quan trọng, giúp chống lại các luồng thông tin sai lệch, định kiến cực đoan và bảo vệ lợi ích chung của cộng đồng.

Thứ tư, báo chí là cầu nối giữa người dân và chính quyền, tạo áp lực chính trị nhằm thúc đẩy cải cách thể chế và trách nhiệm giải trình của chính quyền. Báo chí đóng vai trò là cầu nối quan trọng giữa người dân và chính quyền, góp phần thu hẹp khoảng cách thông tin và thúc đẩy sự tương tác hai chiều trong quản lý xã hội. Thông qua việc phản ánh tâm tư, nguyện vọng, ý kiến phản biện của người dân đối với các chính sách, chủ trương của nhà nước, báo chí giúp chính quyền nắm bắt kịp thời các vấn đề nổi cộm trong xã hội, từ đó điều chỉnh và hoàn thiện chính sách một cách phù hợp với thực tiễn. Đồng thời, bằng cách đưa tin, điều tra, và phanh phui những sai phạm, yếu kém trong hoạt động công vụ, báo chí tạo nên một áp lực chính trị mang tính xây dựng, buộc các cơ quan nhà nước phải minh bạch, nâng cao hiệu lực quản lý, cải cách thể chế và tăng cường trách nhiệm giải trình trước nhân dân.

Chức năng giám sát và phản biện xã hội của báo

chí không chỉ góp phần cảnh báo, phòng ngừa sai phạm mà còn thúc đẩy tiến trình dân chủ hóa trong quản trị quốc gia. Trong nhiều trường hợp, những loạt bài báo điều tra hoặc phản ánh mạnh mẽ từ báo chí chính là chất xúc tác để chính quyền vào cuộc, xử lý tiêu cực và khởi động những cải cách cần thiết. Nhờ đó, báo chí không chỉ thực hiện vai trò thông tin mà còn trở thành một tác nhân chính trị quan trọng, thúc đẩy tiến bộ xã hội và sự phát triển bền vững của nền dân chủ.

Nói tóm lại, báo chí là phương tiện đặc biệt quan trọng trong việc đặt ra và giải quyết một số loạt công việc ở tất cả các lĩnh vực của đời sống xã hội, trong đó có giám sát quyền lực nhà nước. Với sức mạnh và ảnh hưởng to lớn, với sự phong phú và sinh động của hàm lượng thông tin, với sự tác động nhiều chiều và đa dạng, báo chí tác động cả chính quyền và người dân

3. Cơ hội đối với báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước trong bối cảnh AI

Trong bối cảnh khoa học và công nghệ phát triển mạnh mẽ, đặc biệt là sự bùng nổ của AI, báo chí được trang bị nhiều công cụ kỹ thuật tiên tiến giúp nâng cao đáng kể năng lực giám sát và phản biện xã hội. Báo chí cần phát huy vai trò là kênh □ phản ánh và định hướng dư luận xã hội; làm diễn đàn thực hiện quyền tự do ngôn luận của nhân dân □ đồng thời □ đấu tranh phòng, chống các hành vi vi phạm pháp luật và các hiện tượng tiêu cực trong xã hội⁽⁴⁾. Trên cơ sở đó, báo chí cần tiếp tục khẳng định vị thế là một phương thức quan trọng trong giám sát quyền lực nhà nước. Để làm được điều đó, các cơ quan báo chí phải chủ động nhận diện, tận dụng cơ hội và vượt qua những thách thức mà kỷ nguyên AI đặt ra, nhằm thực hiện hiệu quả hơn nữa chức năng giám sát của mình. Có thể chỉ ra một số cơ hội nổi bật của báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước trong bối cảnh AI như sau:

Thứ nhất, AI tạo ra năng lực mới trong thu thập, xử lý và phân tích thông tin, từ đó hỗ trợ mạnh mẽ cho việc thực hiện giám sát quyền lực nhà nước. Báo chí có thể khai thác các công cụ dữ liệu lớn (big data), phân tích dự báo (predictive analytics) và tự động hóa tin tức (automated journalism) để

phát hiện sớm những dấu hiệu bất thường trong hoạt động quản lý, điều hành của các cơ quan quyền lực nhà nước. Những công nghệ này giúp báo chí và các tổ chức giám sát xã hội phát hiện kịp thời các dấu hiệu sai phạm, lạm quyền hoặc thiếu minh bạch. Điều này không chỉ rút ngắn thời gian tiếp cận và phân tích thông tin so với các phương pháp truyền thống mà còn tăng độ chính xác và khách quan trong quá trình giám sát, từ đó góp phần thúc đẩy trách nhiệm giải trình và tính minh bạch của bộ máy nhà nước.

Thứ hai, AI giúp báo chí phát hiện, kiểm chứng và loại bỏ thông tin sai lệch (fake news), góp phần làm trong sạch không gian truyền thông phục vụ giám sát xã hội. Thông qua các thuật toán đề xuất, hệ thống dịch tự động, tổng hợp tin tức và cá nhân hóa nội dung, AI giúp báo chí đưa thông tin đến đúng đối tượng người dùng một cách nhanh chóng và hiệu quả hơn. Đồng thời, AI còn hỗ trợ chuyển đổi ngôn ngữ, định dạng (văn bản, âm thanh, hình ảnh) và tối ưu hóa nội dung cho các nền tảng số khác nhau, qua đó thu hẹp khoảng cách tiếp cận thông tin giữa các nhóm dân cư, vùng miền hoặc nhóm người yếu thế. Việc phát hiện, kiểm chứng và loại bỏ các thông tin sai lệch một cách rộng rãi và dễ tiếp cận không chỉ góp phần làm trong sạch không gian truyền thông mà còn tạo điều kiện thuận lợi cho công chúng tham gia vào quá trình giám sát quyền lực nhà nước.

Thứ ba, AI tạo điều kiện cho báo chí tăng cường năng lực dự báo và cảnh báo sớm các dấu hiệu bất thường trong hoạt động của bộ máy nhà nước. Thông qua các công cụ AI như phân tích dữ liệu lớn (big data analytics), nhận diện mẫu hành vi (pattern recognition) và hệ thống giám sát trực tuyến (online monitoring systems) giúp cho báo chí có khả năng phát hiện sớm các dấu hiệu bất thường trong hoạt động của bộ máy nhà nước. Nhờ khả năng xử lý khối lượng dữ liệu khổng lồ từ các nguồn khác nhau như văn bản pháp lý, báo cáo tài chính, mạng xã hội và thông tin hành chính công, AI giúp nhận diện các xu hướng lặp lại, hành vi sai lệch hoặc dấu hiệu lạm quyền một cách nhanh chóng và có hệ thống. Điều này không chỉ tăng

cường tính chủ động của báo chí trong điều tra và phản biện, mà còn giúp ngăn ngừa sớm các vi phạm, qua đó góp phần xây dựng một môi trường quản trị công khai, minh bạch và có trách nhiệm giải trình cao hơn.

Thứ tư, AI mở ra cơ hội thúc đẩy sự hợp tác giữa báo chí với các tổ chức công nghệ và tổ chức chính trị - xã hội nhằm xây dựng những nền tảng giám sát quyền lực mang tính hệ thống và bền vững. Thông qua việc chia sẻ dữ liệu, phát triển công cụ phân tích chung, hoặc đồng thiết kế các hệ thống cảnh báo sớm, các bên có thể cùng nhau tạo ra các cơ chế giám sát hiệu quả hơn đối với hoạt động của nhà nước. Mô hình hợp tác liên ngành này không chỉ tận dụng được thế mạnh riêng của từng chủ thể – như năng lực truyền thông của báo chí, chuyên môn kỹ thuật của giới công nghệ, và khả năng vận động chính sách của các tổ chức chính trị - xã hội, mà còn góp phần hình thành một hệ sinh thái giám sát đa chiều, nơi thông tin được xác minh, lan tỏa và sử dụng một cách có trách nhiệm. Đây là nền tảng quan trọng để thúc đẩy minh bạch hóa quyền lực và nâng cao chất lượng quản trị công trong kỷ nguyên số.

4. Thách thức đối với báo chí tham gia giám sát quyền lực nhà nước trong bối cảnh AI

Trong bối cảnh AI đang thâm nhập ngày càng sâu vào các lĩnh vực của đời sống xã hội, báo chí được trao thêm những công cụ mới để nâng cao năng lực giám sát quyền lực nhà nước. Tuy nhiên, bên cạnh những cơ hội rõ rệt, AI cũng đặt ra nhiều thách thức nghiêm trọng đối với chức năng giám sát quyền lực của báo chí. Những thách thức này không chỉ đến từ khía cạnh công nghệ, mà còn từ các yếu tố chính trị, đạo đức và xã hội.

Thứ nhất, thách thức về mặt công nghệ. Một trong những thách thức lớn nhất là sự phụ thuộc ngày càng sâu vào các thuật toán mà nhà báo hoặc tòa soạn không hoàn toàn kiểm soát được. Các nền tảng số - nơi báo chí ngày nay buộc phải hiện diện - sử dụng các thuật toán AI để phân phối thông tin đến người dùng. Tuy nhiên, những thuật toán này hoạt động dựa trên tiêu chí tối ưu hóa mức độ tương tác, thay vì ưu tiên thông tin mang giá trị công ích

hoặc tính phản biện xã hội⁽⁵⁾. Điều này khiến các nội dung điều tra, phê phán quyền lực nhà nước có thể bị hạn chế khả năng tiếp cận công chúng. Hơn nữa, hiện tượng "thuật toán thiên vị" (algorithmic bias) - vốn bắt nguồn từ dữ liệu huấn luyện không toàn diện - có thể dẫn đến phản ánh sai lệch về các vấn đề chính trị và xã hội⁽⁶⁾.

AI không chỉ phục vụ các mục tiêu tích cực, mà còn được các thế lực thao túng thông tin khai thác để tạo ra các dạng tin giả (fake news), video giả mạo (deepfake), hoặc chiến dịch gây nhiễu thông tin. Những công cụ này có thể được sử dụng bởi chính các chủ thể quyền lực nhằm làm suy yếu vai trò phản biện của báo chí. Trong môi trường thông tin hỗn loạn do AI tạo ra, báo chí gặp khó khăn hơn trong việc xác minh nguồn tin, bảo vệ tính chính xác và độ tin cậy - những yếu tố then chốt để duy trì vai trò giám sát quyền lực nhà nước.

Thứ hai, thách thức về mặt chính trị - pháp lý. AI đang được các cơ quan nhà nước sử dụng để tăng cường giám sát không gian truyền thông và hoạt động của các nhà báo. Công nghệ nhận diện khuôn mặt, phân tích dữ liệu hành vi, và hệ thống giám sát kỹ thuật số cho phép khoanh vùng các tác nhân phản biện và xác định nội dung "nhạy cảm" với mức độ chính xác cao. Ở các quốc gia có môi trường truyền thông bị kiểm soát chặt chẽ, điều này có thể dẫn đến việc báo chí bị giám sát ngược và hạn chế nghiêm trọng quyền tự do đưa tin. Báo chí vì thế vừa phải ứng dụng công nghệ mới, vừa bảo đảm tuân thủ nguyên tắc pháp quyền phù hợp với tinh thần Hiến pháp 2013 và Luật An ninh mạng 2018.

Thứ ba, thách thức về mặt đạo đức và xã hội. Đó là sự khủng hoảng đạo đức nghề nghiệp trong môi trường số. Trong môi trường báo chí tích hợp AI, ranh giới giữa nội dung do con người sản xuất và nội dung do máy móc tạo ra ngày càng mờ nhạt. Điều này đặt ra nhiều câu hỏi đạo đức: ai chịu trách nhiệm khi AI tạo ra thông tin sai lệch? Có nên để chatbot hoặc hệ thống AI thực hiện phỏng vấn, điều tra? Sự thiếu minh bạch trong quy trình ra quyết định của AI có thể làm xói mòn đạo đức nghề nghiệp và tính trách nhiệm cá nhân trong hoạt động

báo chí. Mặt khác, AI khiến nhà báo đối mặt với áp lực "tăng năng suất" đẩy nhanh tốc độ sản xuất nội dung mà đôi khi hy sinh chiều sâu và tính phản biện chính trị.

Thứ tư, khoảng cách tiếp cận công nghệ và năng lực số. Không phải tất cả các cơ quan báo chí đều có năng lực tiếp cận và làm chủ công nghệ AI. Các tòa soạn nhỏ, báo địa phương, hoặc báo độc lập thường thiếu nguồn lực tài chính và kỹ thuật để ứng dụng các công cụ mới, dẫn đến sự phân hóa trong nội bộ hệ thống báo chí. Trong khi một số tổ chức báo chí tận dụng AI để nâng cao vai trò phản biện, số khác lại bị tụt lại phía sau trong cuộc cạnh tranh về năng lực số và ảnh hưởng xã hội.

5. Kết luận

Trí tuệ nhân tạo vừa là cơ hội, vừa là thách thức lớn đối với báo chí trong việc thực hiện chức năng kiểm soát quyền lực nhà nước. Những thách thức về mặt công nghệ, chính trị và đạo đức đòi hỏi báo chí không chỉ nâng cấp kỹ năng và công cụ, mà còn cần củng cố vai trò độc lập, trách nhiệm nghề nghiệp và sự hỗ trợ từ thể chế pháp lý để có thể phát huy tối đa vai trò trong xã hội dân chủ số./.

(1) Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng*, Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật, T.2, tr.238

(2) TS. Lưu Văn An (2008), *Vai trò của truyền thông đại chúng trong hệ thống tổ chức quyền lực chính trị ở các nước tư bản phát triển*, Nxb. Lý luận Chính trị, tr.136.

(3) Bernard C Cohen (1963), *The Press and Foreign Policy*, Princeton University Press, P.120.

(4) <http://thuvienphapluat.vn/van-ban/Van-hoa-Xa-hoi/Luat-Bao-ch-2016-28064.aspx>.

(5) Napoli, P. M. (2019), *Phương tiện truyền thông xã hội và lợi ích công cộng: Quy định truyền thông trong thời đại thông tin sai lệch*, Nhà xuất bản Đại học Columbia.

(6) O'Neil, C. (2016), *Vũ khí hủy diệt toán học: Dữ liệu lớn làm tăng bất bình đẳng và đe dọa nền dân chủ như thế nào*. Crown Publishing Group.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. TS. Lưu Văn An (2008), *Vai trò của truyền thông đại chúng trong hệ thống tổ chức quyền lực chính trị ở các nước tư bản phát triển*, tr.136, Nxb. Lý luận chính trị.

2. Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng*, tập II, Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật.